

Aušra Tamošiūnienė

LIETUVOS SPRENDIMAI IR
NAUJAUSIŲ LAIKŲ SKAITYTOJAS¹

Petras Roizijus, *Lietuvos sprendimai, 1563*, sudarytojas Vytautas Andriulis, vertėja Dalia Dilytė, dailininkas Daumantas Každailis, vyriausiasis redaktorius Remigijus Mockevičius, redaktorė Vilija Kruopienė, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, 483 p.: iliustr.

Postmodernų požiūrį mūsų visuomenėje reprezentuoja iš savaip atrinktų dalių eklektiškai sukrintanti literatūrinė ir kultūrinė mozaika, kuriai svetimas centras ir priežasties–pasekmės dėsnis². Tai, kad dabartiniam pasauliui vis dar rūpi senųjų autorių veikalai, rodo, jog šiandien jau galime kalbėti apie brandžią postmodernybę, kuri mato savo laikmečio spragas ir silpnąsias vietas³. Ji ne tik atseka savo inertinės jėgos šaltinį, bet ir, grindžiama transversiniu mąstymu, moka savaip interpretuoti istorinius faktus bei tekstus. Savas ir savitas požiūris į praeitį ir jos vieta šiandienoje yra neišvengiama visų epochų, taigi ir postmodernistinės, pasaulėžiūros dalis.

Šiandien išgyvename tokį laikotarpį, kai praeityje ieškome to, kas galėtų kompensuoti mūsų dabarties trūkumus, tiesioginės komunikacijos ir brandžios, apgalvotos rašto kultūros stoką. Todėl ypatinga

¹ Darbas atliktas, parėmus Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui pagal sutartį Nr. S-13/2008 remti mokslininko stažuotę.

² Pagal: D.A. Carlson, „Postmodernizmo pavojai ir žavesys“, prieiga per internetą: <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-517.htm>, žiūrėta 2008-05-11.

³ Fredricas Jamesonas mini požiūrius, pagal kuriuos senosios tradicijos ir menas laikomi šiuolaikinės filosofijos pagrindu ar bent jau žymiu indėliu į jos progresą (Fredric Jameson, *Rinktiniai darbai apie postmodernizmą*, [iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė], Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 99–101).

vieta šalia šiuolaikinių rašytojų knygų, – čia turime omenyje ne tiek grožinę literatūrą, kiek filosofinį diskursą ir pastaraisiais metais itin populiarią esė žanrą, atspindintį momentinę visuomenės būseną, – tenka senųjų autorių veikalams.

2007-aisiais pasirodžiusią knygą *Lietuvos sprendimai (1563)* reikėtų laikyti reikšminga jau vien todėl, kad joje pateiktas pirmasis XVI a. Lietuvoje gyvenusio ispanų kilmės teisininko, poeto ir Katalikų Bažnyčios dvasininko Petro Roizijaus veikalo *Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicensis regii iureconsulti de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis* vertimas į lietuvių kalbą. Šis veikalas neabejotinai svarbus ne vien Lietuvos teisės istorijai. Dėl savo unikalumo ir universalumo jis laikytinas visos Lietuvos lotyniškosios kultūros paminklu ir net daugiau – vienu iš svarbiausių paminklų. Taigi jo pasirodymas lietuviškai, be abejonės, yra reikšmingas kultūros įvykis. Šią mintį ir palankų nusiteikimą sustiprina supratimas, kad dėl nemažos apimties ir savito stiliaus, minimų daugybės XVI amžiaus ir antikinių realijų, plataus literatūrinio bei kultūrinio konteksto jo iki pat šių dienų nemėginta versti į lietuvių kalbą.

Krinta į akis, kad naujasis leidinys – *Lietuvos sprendimai (1563)* – pretenduoja į tam tikrą universalumą. Sudarytojai akivaizdžiai stengėsi įtikti šių dienų skaitytojui, beje, jų aiškiai neįvardytam. Tačiau įtikti visiems nėra lengva, nes skaitytojai – pernelyg įvairūs. Taigi orientuotis į tam tikrą skaitytojų ratą būtina kiekvienam, rengiančiam ne tik kultūros apskritai, bet pirmiausia senosios raštijos paminklo publikaciją. Nuo įsivaizduojamo asmens su pilnesne ar tuštesne žinių kraitele, stipresniu ar silpnesniu potraukiu istorijos artefaktams, savišvietai ir profesijai reikalingos informacijos kaupimui ar tiesiog savęs tobulinimui priklauso visos formaliosios tokios knygos ypatybės, pradedant palydimaisiais tekstais bei komentarais ir baigiant iliustracine medžiaga bei knygos maketu. Jei būsimas sumanyto ir rengiamo leidinio skaitytojas aiškiai įsivaizduojamas, parengėjų darbą paprastai vainikuoja sėkmė: įtikę nedideliame profesionalių skaitytojų pulkui,

jie paprastai įtiks ir tiems, kam į rankas senosios raštijos paminklo publikacija pateks atsitiktinai. Bandydami pateisinti visų rašyti ir skaityti pramokusių žmonių lūkesčius, jie dažniausiai neįtiks niekam dėl nepakankamo profesionalumo, atsainesnio požiūrio į tokioms publikacijoms keliamus tekstologinius ir kitokius reikalavimus. Pažiūrėkime, kaip šios knygos kūrėjams sekėsi parengti šio kapitalinio senosios raštijos paminklo publikaciją.

Pagrindinis uždavinys, išskylantis senųjų raštų leidėjams – adaptuoti, pritaikyti leidinį savo meto visuomenei, kartu išsaugant visas svarbiausias originalo sudėties, turinio ir kitokias formalias ypatybes. Šios knygos kūrėjų užduotį lengvino tai, jog jie atsisakė minties spausdinti kartu lotynišką originalo tekstą, todėl galėjo atsidėti kruopštesniam lietuviškųjų tekstų rengimui. Regis, apie lietuviškąją *Lietuvos sprendimų* variantą ir jo pristatymą visuomenei rengėjų galvota rimtai. Šiandienos skaitytojui – kad ir koks įvairus jis būtų – labai svarbu nepasimesti informacijos srautuose, o tai reiškia – jam privalu pateikti visą būtinausią informaciją vienoje vietoje. Lietuviškąją *Sprendimų* knygą sudaro išsamus didelis (apie keturiasdešimties puslapių) Vytauto Andriulio įvadinis straipsnis, nedaug vietos užimančios, tačiau begal reikšmingos vertėjos pastabos, vardų rodyklė bei paties veikalo vertimas su išsamia dalykų rodykle. Tokia knygos struktūra (išskyrus dalykų rodyklės vietą⁴), rodos, lengvai paaiškinama: prieš skaitant leidinį verta susipažinti su autoriumi, atgaivinti žinias apie laikotarpį, tai yra tinkamai pasiruošti skaitymui. Įvadinio straipsnio tikslas – parengti skaitytoją, atkreipti jo dėmesį į svarbesnius ir paaiškinti sunkiau suprantamus dalykus.

Be Roizijaus veikalo vertimo, šioje publikacijoje yra kitų vertingų dalykų. Vertėjos pastabomis įvardytame skyrelyje „Monumentalusis

⁴ Trumpoje knygos anotacijoje senosios Lietuvos literatūros tyrėjas Sigitas Narbutas vadina leidinį iš pirmo žvilgsnio „pritrenkiamai novatorišku“ ir atkreipia dėmesį į gana keistus dalykus – antraštinio lapo nebuvimą ir tai, kad vardų rodyklė pateikiama prieš veikalo vertimą, o ne tradiciškai – po jo (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 23, p. 337–338).

Petras Roizijus“ Dalia Dilytė įdomiai svarsto apie sąmonės skilimą (p. LIII–LIV). Tasai sąmonės skilimas, kurio ryškia paradigma galima atrasti žmonijos kelyje iš senovės į mūsų laikus, ne vienam gali tapti raktu į gilesnę, išsamesnę bet kokios žmogaus kultūrinės veiklos produkto interpretaciją. Panašią idėją aptaria José Ortega y Gassetas, dėstydamas mintis apie kultūros ir spontaniškumo opoziciją vakarietiškojo mąstymo tradicijoje. Anot filosofo, kultūros ir spontaniškumo priešprieša, tradicijos priskyrimas spontaniškumui, o ne kultūrai, sukuria nuolatinę įtampą, arba, Ortegos y Gasseto žodžiais tariant, „istorijos vibraciją“⁵. Dalios Dilytės pasirinkta sąvoka „sąmonės skilimas“ iš esmės pabrėžia tik tos „vibracijos“ pasekmes ir progresą. Kadangi progresas nestabdomas, mums vis sunkiau rasti grandis, jungiančias mūsų sąmonę su senaisiais laikais, ir atpažinti tuos dalykus, kurie padėtų mums suprasti ar priimti senuosius raštus bei juose išmąstytas, pasakytas tiesas. Tai – reikšmingos išvalgos.

Beje, išversto Roizijaus veikalo pradžioje randame gana detalų įsivaizduojamo skaitytojo apibrėžimą: *Veikalas nepaprastai vertas perskaityti ir pažinti tiek tiems, kurie vadovauja teisėtvarakai, tiek tiems, kurie arba dėsto, arba mokosi tikrosios filosofijos, tai yra gėrio ir teisingumo meno; ypač būtinas visiems teisės žinovams dėl mokykloje ir teisme kasdien pasitaikančių dalykų įvairiapusiško ir tikslaus aptarimo bei plataus apibrėžimo* (p. 1). Taigi veikalo autorius įsivaizduoja ir apibrėžia anuometinį savo skaitytoją. Reikia pasakyti, kad jis mažai apsiriko. XVI šimtmečio skaitytojų sąmonėje Roizijaus knyga rado atgarsį: apie tai galima spręsti iš to, kad *Decisiones* Europoje nuo 1563 iki 1572 metų buvo perleistos keletą kartų. Smulkesnių detalių čia nekartosime – jas mini Vytautas Andriulis įvadiniame straipsnyje⁶.

⁵ José Ortega y Gasset. „Mūsų laikų tema“, in: *Mūsų laikų tema ir kitos esė*, sud. Antanas Andrijauskas, iš ispanų k. vertė Rūta Samuolytė, Vilnius: Vaga, 1999, p. 184.

⁶ Straipsnio autorius taip pat mini ir išlikusius *Decisiones* egzempliorius. Reikia pažymėti, kad jų Andriulis nežino daug, nors Roizijaus veikalo esama kone kiekvienoje stambesnėje Europos bibliotekoje, ir ne po vieną egzempliorių. Čia pasitenkinsime nurode, kad vieno gerai išlikusio Roizijaus veikalo egzemplio-

Mums būtų įdomu pasvarstyti apie šių dienų skaitytojo recepciją. Aišku, tų pačių kriterijų, kaip ano meto visuomenei, savo laikmečiui taikyti negalime. Roizijaus apibrėžta auditorija mūsų laikais nebėra ta pati. XX amžiaus teisininkas šį veikalą skaitytų nebent panūdęs papildomos egzotikos arba kokiais nors sumetimais domėdamasis istorija. Vis dėlto dėl aukščiau minėtų priežasčių, susijusių su šių dienų sąmonės ypatybėmis ir europietišku požiūriu į istoriją, šiai knygai reikia jau „subrandinto“ skaitytojo – čia jam pagalbą iš dalies suteikia ir įvadinis straipsnis, ir vertėjos pastabos.

Metams bėgant, veikalo ar kūrinio skaitytojų ratas keičiasi; jo tekste aktualumo įgauna nebe tie dalykai, kuriuos nori pabrėžti netgi autorius. Taigi jo knyga, jos vertimai ir besikeičiantys visuomenės lūkesčių horizontai toliau kuria savą skaitytoją. Tai – reikšminga aplinkybė. Bandytas atsakyti į klausimą, kokį skaitytoją knyga sau susikuria, dažnai padeda pažvelgti į leidinį kaip tik tuo aspektu, kuriuo jis dažniausiai vertinamas visuomenėje. Tie vertinimai, aišku, paprastai lieka nefiksuoti, neargumentuoti ir moksliskai nepagrįsti. Ir vis dėl to dažnai būtent jie lemia leidinio vietą knygos istorijoje. Todėl manome, kad lietuviškaisiais *Lietuvos sprendimais* galėtų susidomėti kelios skaitytojų grupės. Pirmiausia, atsižvelgiant į knygos tekstų pateikimą, jos struktūrą, būdingesnį populiariems, didesnei auditorijai taikomiems leidiniams, tai turėtų būti istorijos, senosios literatūros ir knygos gerbėjai – ne specialistai, o žmonės, besidomintys Lietuvos kultūros bei literatūros šaknimis. Toks skaitytojas gali būti ir atkaklesnis, ir mažiau atkaklus. Pats atkakliausias įveiks (ar bent pervers) visas keturias dešimtis įvadinio straipsnio puslapių ir kaip pelnytą užmokestį gaus Roizijaus tekstą. Jei knygos rengėjai būtų orientavęsi į skaitytojus profesionalus, specialistus ir gilesnį tekstologinį skonį išsiugdžiusius asmenis, šio leidinio

riaus (Frankfurtas, 1570) dar esama Kauno viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, daugiau apie tai žr.: *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose*: Katalogas, sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 75–76.

struktūra privalėjo būti kitokia: kadangi leidžiamas Roizijaus, o ne pono X veikalas, tai raštijos paminklas, o ne šių dienų tyrimas, kad ir koks svarbus jis būtų, sudaro tokio pobūdžio leidinio vertę, todėl turėtų būti pradama nuo Roizijaus ir jo teksto. Iškelus patį veikalą į knygos pradžią, Roizijaus tekstas būtų pelnytai pabrėžtas kaip svarbiausia knygos dalis.

Kitą galimą šios knygos skaitytojų grupę apibrėžtume kaip profesiskai suinteresuotus asmenis. Įvadinis straipsnis, atrodo, ir skirtas būtent jiems – Andriulio tekstas pristato veikalo reikalingumą, jo profilį ir autoriaus asmenybę. Rašymas tokiu aspektu turi prasmę – iki šiol kai kurie Roizijaus biografijos faktai ir žinios apie jo kūrybą nebuvo lengvai prieinami kiekvienam skaitytojui, norinčiam viską surasti vienoje vietoje. Tiesa, galima spėti, kad mokslininkus labiau domintų ne detalus žinomų Roizijaus biografijos faktų išdėstymas ir veiklos aprašymas, bet *Lietuvos sprendimų* kontekstas, ne tam tikros bendrosios detalės, o kalbėjimas apie veikalą, aiškinant to meto Europos ir LDK kultūros bei *Lietuvos sprendimų* sąsajas.

Paėmus į rankas leidinį, savaime kyla klausimų apie jo vertę, reikalingumą ir reikšmingumą. Vertė – aiškiai matomas, bet sunkiai pamatuojamas dalykas, kadangi jos vis prideda besikeičiančios skaitytojų kartos. Nepaisant to, kad šiais laikais bene kiekvienas išlikęs senosios literatūros tekstas yra vertybė, Roizijaus *Decisiones* pateisina savo reikšmę tuo, jog apie jas nuo pat pirmojo leidimo kartkartėmis šnekėta vis kiekvienos naujos kartos. Apie tai byloja ir keli šios knygos XVI amžiaus leidimų egzemplioriai, išlikę Lietuvos bibliotekose (du); apie tai kalba ir ne vienas įrašas XVII–XX a. asmeninių bibliotekų sąrašuose bei kataloguose; galiausiai tai liudija ir šio veikalo vertimai į kitas – tautines – kalbas. Taigi galime neklysdami tvirtinti, kad dabar šio kapitalinio veikalo recepcija, be abejonės, dar sustiprės.

Senųjų veikalų, parašytų lotyniškai, vertimai į tautines kalbas yra vienas iš svarbiųjų moderniosios kultūros atnaujinimo ir atsinaujinimo šaltinių. Šitą vyksmą mes regime kaimynystėje, kur supratimas

apie senųjų raštų reikšmę pasireiškė kur kas anksčiau – aišku, tai lėmė ir senesnės rašytinės kalbos tradicijos. Lenkai kūrinius bei įvairius veikalus lotynų kalba pradėdavo versti praėjus ne kažin kiek laiko po jų parašymo. Į lenkų kalbą anksti buvo išversti Motiejaus iš Mechuvo (Miechovitos), Andrzejaus Frycziaus-Modrzewskio ir kai kurių kitų senosios Lenkijos istorikų bei publicistų tekstai⁷. Kūrinių lotynų kalba leidimas itin suklestėjo XIX a., kai imta ypač vertinti istorinė panašių tekstų reikšmė. Tuo metu ir vėliau Lietuvoje buvo susiklosčiusi šiek tiek kita kultūrinė situacija, todėl nereikia stebėtis, jog tokių vertimų iki šiol turime mažiau. Į lietuvių kalbą senieji raštai apskritai daugiausia versti antrojoje XX a. pusėje, nes iki tol tautinio lietuvių sąjūdžio šaukliai ragino kreipti dėmesį pirmiausia į lietuviškąją kultūrinio paveldo dalį, siekdami kelti, anot Vaclovo Biržiškos, „platesnį susidomėjimą lietuviškųjų knygų praeitimi ir likimu“⁸. Taigi lotyniškoji literatūra tuo metu liko tarsi nuošaly. Ne tik XIX, bet ir XX a. tyrėtojai žymiai daugiau savo darbų yra skyrę būtent lietuviškajai XVI a. raštijai arba raštijos pradžios kultūrinėms aplinkybėms, o ne kūriniams lotynų kalba. Lotyniškosios literatūros ir knygos tyrinėjimams, o kartu ir jos paminklų publikavimui eilė Lietuvoje atėjo palyginti neseniai.

⁷ Į lenkų kalbą jau 1535 m. buvo išverstas Motiejaus iš Mechuvo veikalas *Tractatus de duabus Sarmatiis* (1517); po to jis ne kartą perleistas. Kiprijonas Bazilikas 1577 m. išvertė ir išleido Andrzejaus Frycziaus-Modrzewskio veikalo *De republica emendanda* (1551) pirmąsias keturias knygas; Marcino Kromerio *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* (1555) buvo išverstas į lenkų kalbą 1611 m. Iš Roizijaus *Decisiones* pristatymų lenkiškai autorei žinoma lenkų teisininko Karlo Koranyčiaus Madride (*Anuario de Historia del Derecho Español*, t. 5, 1928) išspausdinta veikalo santrauka bei 1818 m. į lenkų k. išverstas įžanginis Roizijaus laiškas Žygimantui Augustui (*List Piotra Royzjusza, Radzcy Zygmunta Augusta, polożony na początku dzieła jegoż, pod tytułem: Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicensis, Regii Jurisconsulti De Rebus in sacro Auditorio Lituanico ex appellatione judicatis, Cracoviae, 1563, in 4to*; z łacińskiego na polski język przetłumaczony przez Alexandra Ratyńskiego, magistra praw obojga: Wyjątek z Dzień. Wileń. N. 7 roku 1818).

⁸ Vaclovas Biržiška, „Knygų tyrinėjimas“, in: idem, *Senųjų lietuviškųjų knygų istorija*, d. 1, Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugijos leidinys, 1953, p. 19.

1966 metais išėjo Mykolo Lietuvio (Venclovo Mikalonio, Mikalojaičio) veikalėlis *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*⁹. Nepasant politizuotų tekstologinio darbo nuostatų, kurių laikėsi leidinį rengę ir leidę asmenys (originalo tekstas ir vertimas buvo kupiūruoti), šis Venclovo Mikalonio tekstas žymi reikšmingą etapą moderniosios lietuviškosios neolotynistikos istorijoje. Po jo šios svarbios raštijos paveldo dalies publikacijų rodėsi kuo tolyn, tuo gausyn. Iš reikšmingiausių čia paminėtume Alberto Kojalavičiaus-Vijūko *Lietuvos istoriją*¹⁰, Andriaus Volano *Rinktinis raštus*¹¹, taip pat neseniai pasirodžiusį minėto Kojalavičiaus mažesniųjų veikalų dvitomį¹² ir Arono Aleksandro Olizarovijaus veikalą *Apie politinę žmonių sąjungą*¹³. Roizijaus veikalas pagal apimtį ir teksto sudėtingumą pranoksta visa, kas iki šiol buvo rinktasi versti ir leisti. Tad nieko nuostabaus, kad šiam veikalui teko palaukti ir savo vertėjo, ir – turbūt nesuklysimė pasakę – savo skaitytojo, kurį užaugino ir paruošė Venclovas Mikalonis ir Andrius Volanas, Albertas Kojalavičius-Vijūkas, Aronas Aleksandras Olizarovijus ir dar daug kitų senosios Lietuvos autorių, kurių tekstai šiandien jau prakalbinti lietuviškai.

Aukščiau cituotose Roizijaus eilutėse apie skaitytoją dėmesį patraukia dar ir tai, kad savo knygą autorius skiria ne tik teisininkams, bet ir filosofams. Žodžiai apie filosofiją – dar vienas svarbus argu-

⁹ Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius: Dešimt įvairaus turinio fragmentų*, vertė Ig. Jonynas, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn. 1]), Vilnius: Vaga, 1966.

¹⁰ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija*, iš lotynų k. vertė Leonas Valkūnas, (*Lituanistinė biblioteka*, [kn. 26]), Vilnius: Vaga, 1988.

¹¹ Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, iš lotynų k. vertė Marcelinas Ročka [ir kt.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

¹² Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 1–2, sudarė Darius Kuolys, iš lotynų k. vertė Darius Antanavičius [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003–2004.

¹³ Aronas Aleksandras Olizarovijus, *De politica hominum societate=Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė Jolita Sarcevičienė, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Aidai, 2003.

mentas tiems tyrinėtojams, kurie vadina Roizijų ne tik teisininku, literatu, visuomenės veikėju, bet ir filosofu¹⁴. Lietuviškajame vertime vertėjos pastangomis labiausiai ir atsiskleidžia būtent filosofinis *Decisiones* klotas.

Vertimas, be abejonės, yra ne tik svarbiausioji, bet ir stipriausioji leidinio dalis. Galima tik pasidžiaugti tuo, nes taip ir turi būti. Daliai Dilytei-Staškevičienei puikiai pavyko atskleisti neolotyniškosios Renesanso kultūros dvasią, išryškinti esminius šio veikalo bruožus. Beje, čia turime palaikyti vertėjos apgailestavimą, kad atsisakyta dėti originalą, todėl greta vertimo nėra lotyniško teksto. Šiomis aplinkybėmis jo nebuvimą galėjo atstoti gauseni paaiškinimai, todėl vertėja yra neabejotinai teisi, rašydama, jog „būtų reikalingas platus ir išsamus dalykinis komentaras, parašytas puikiai išmanančio antikos literatūrą ir kultūrą, iki panagių išstudijavusio ne tik Digestas, bet ir *Corpus iuris romani*, perskaičiusio viduramžių ir Renesanso teisininkų veikalus, turinčio prieš akis tų ir ankstesnių laikų Bažnyčios ir Europos istoriją žmogaus“ (p. LI). Tiesa, galima paabejoti, ar šių dienų Lietuvoje atsirastų toks – vienas – žmogus, nuodugniai išmanantis tiek teisinį, tiek literatūrinį anų ir vėlesnių laikų kontekstą, taigi galintis laisvai komentuoti Roizijaus tekstus. Tokiam vynuogynui, rodos, reikėtų daugiau darbininkų, įvairių sričių specialistų bei istorijos žinovų. Tad savaime kyla klausimas: gal vertėjo įtraukti į šį darbą daugiau žmonių ir, dar šiek tiek pasidarbavus, išleisti išsamesnį, pilnesnį Roizijaus veikalo leidimą?

Na, bet tenka nuošalėje palikti svarstymus apie tai, ko šioje knygoje nėra, bet galėjo būti. Verta nurodyti reikšmingesnes atlikto darbo, pirmiausia vertimo, ypatybes. Viena iš jų sudaro prasmingas vertėjos santykis su savo darbu ir raštijos artefaktu. Jį mes apibūdintume

¹⁴ Roizijus, kaip vienas ryškiausių Aragono humanistinės filosofijos atstovų, minimas daugelyje ispanų tyrinėjimų, pvz.: Antonio Jiménez García, „La filosofía en Aragón“, in: *Anales del Seminario de Historia de la Filosofía*, 2002, Nr. 19, p. 257–261. Ayala Martínez Jorge M., *Pensadores Aragoneses: Historia de las ideas filosóficas en Aragón*, Zaragoza, Huesca y Teruel, 2001.

vertėjos pastangomis ne adaptuoti senosios raštijos paminklą, įvairiopa lengvinant jo supratimą, tai yra atsisakant sunkiau suprantamų realijų, paprastinant stilių ir t. t., o stengiantis kaip galima tiksliau perteikti veikalo turinį, Roizijaus mąstymo ir kalbėjimo manierą bei jo specifišką stilių.

Jau minėjome, kad Roizijaus *Decisiones* pirmiausia išsiskiria savo universalumu. Nors aiškiai pretenduodamas parašyti teisės mokslo darbą, jo autorius nevengia filosofinių įžvalgų, remiasi ne tik konkrečiomis bylomis ir gyvenimiškų situacijų nupasakojimu, bet ir literatūriniais pavyzdžiais, kurių svoris veikale prilygsta realiems teisiniams faktams. Roizijus plačiai aprėpia Antikos ir Renesanso teisininkų darbus, niekada nesiremdamas vienintele nuomone, atverdamas visą romėnų teisės bei pasaulėžiūros kontekstą, taip pat įvertindamas savo epochos teisininkų darbuose esančius teiginius.

Šį universalų Roizijaus požiūrį, apie kurį plačiau kalbėta ne vieno tyrėjo¹⁵, atspindi ir veikalo stilius. Kitaip tariant, visame veikale išlaikyta turinio ir jo pateikimo vienovė. Roizijus laisvai renkasi dėstymo motyvus, bet griežtai apibrėžia norimus pasakyti dalykus; jo tikslas – ne vien įtikinti skaitytoją, bet ir paveikti jį emociškai. Iš esmės *Decisiones* dėstymo stilius atitinka antikinės retorikos normas.

Kalbėjimo ilgais sakiniais Roizijaus tekste atsiranda veikiau ne siekiant įmantrumo, o norint išsakyti svarbiausias idėjas nenutraukiant skaitytojo minties gijos nereikalingoje vietoje. Nereikia pamiršti, kad Roizijaus epochai būdinga kiek kitokia autoriaus ir skaitytojo santykio raiška (sakinio formavimu, skyrybos ženklais ir kt.), nei įprasta šių dienų skaitytojui. Ypatingesnes veikalo savybes, turėjusias įtakos vertimo kokybei, aptarė pati vertėja, kurios pastabos kiekvienam knygos skaitytojui turėtų būti įdomios ir svarbios.

¹⁵ Išsamių *Decisiones* studijų iki šiol neturime. Iš esamų daugiau apžvalginio pobūdžio tyrinėjimų vertėtų paminėti lenko Tomaszo Fijałkowskio, ispano Jorgė Maríá Ayalos, taip pat lietuvių Stasio Goštauto ir Vytauto Andriulio straipsnius.

Vertėjos anaiptol neieškota lengviausios išeities. Apie tai byloja gausūs tekste esantys sinonimai, frazeologizmai – o norint rasti jiems atitikmenis, reikia nemenkai padirbėti. Taip pat ir tekstas skaitant gana neįprastas ausiai – ir tai natūralu, nes visgi, skaitydami XVI a. tekstą, turime pajauti jo išskirtinumą. Verčiant tokį, anot Dilytės, „žodingą“ autorių, kaip Roizijus, net vertėjos profesionalumas neprisidengia vieno akivaizdaus fakto: lietuvių kalboje stinga žodžių, tiksliai išreiškiančių kai kurias sąvokas, ypač susijusias su XVI a. realijomis. (Beje, apie tai savo straipsnyje kalba ir pati vertėja.) Tačiau nepaisant to, vertimas džiugina ne tik išradingai parinktais sinonimais ir posakiais. Matyti, jog vertėja stengiasi (kiek tai įmanoma) perteikti Roizijaus stilių, kai kur – rašymą ilgiais ir sudėtingais sakiniais. Tokie sakiniai nėra dirbtinai „archaizuoti“ vien, tarkim, nukeliant veiksmažodį į galą, kaip daro ne vienas vertėjas, dirbdamas su senaisiais tekstais. Archajiškumas išlieka „natūraliai“, netgi per daug nesuardant lietuvių kalbos ritmo, tik pasirinkant tinkamas veiksmažodžio formas ir laikus, o kai kur ir rečiau vartojamus archajiško atspalvio teikiančius žodžius. Žodžių tvarka žaidžiama minimaliai, taip, kad tai nepadarytų stiliaus dirbtinio:

Quam sententiam et ego secutus, familiari meo Augustino Rotundo Praetori Urbano, de non absimili casu me adeunti, respondi: sollicito de scribae sui existimatione, qui soluti confessionem, hominis sibi ignoti, nomine, quo se ipse dixit appellari, in acta retulisset II, 21).

Šia nuomone rėmiausi ir aš, atsakydamas savo bičiuliui miesto vaitui Augustinui Rotundui, kai jis kreipėsi panašiu atveju susirūpinęs dėl savo raštininko įvertinimo. Mat šis įtraukė į aktą palaidūno, jam nepažįstamo žmogaus parodymus tuo vardu, kuriuo tas žmogus pasisakė esąs vadinamas (LS, 86).

Lietuviškame tekste, kaip matome, originalo sakinytis dalinamas į du. Tai padeda ne tik lengviau skaityti, bet ir grynina stilių: lietuviškos gramatikos taisyklės dažnai reikalauja visai kitokio rūbo lotyniškajame tekste įžvelgiamai prasmei. Toks balansavimas tarp sakinių prasmės ir gramatikos dažnas ir natūralus, nes panašaus pobūdžio vertime to išvengti neįmanoma.

Vertėja taikliai parenka frazeologizmus, kurie, jei net mūsų ausiai skamba paprastai ir kasdieniškai, labai vykusiai atskleidžia vieną Roizijaus kalbos ypatybę – vaizdingumą. Pavyzdžiui, originalo *sartas rectasque opiniones* (II, 93) verčiamos kaip *pusiau luptos, pusiau skustos nuomonės* (LS, 98), originalo *testatorem suae mentis non fuisse* (II, 16) verčiama *testatoriui buvo ne visi namie* (LS, 85), o *non ipsa in morte relinquunt* (III, 45) – *neapleidžia net ant mirties slenksčio*. Panašių atvejų, kai lotyniškam posakiui parenkamas vaizdingas atitikmuo lietuvių kalba, vertime gausu.

Vertėja subtiliai perteikia ir poetiškuosius Roizijaus teksto niuansus, atskleisdama renesansiškąjį Roizijaus universalumą. Antai frazė *in eo anima est* (I, 245) verčiama *jame tebeplazda* [paryškinta mūsų – A. T.] *siela* (LS, 31). Iš tiesų, šiuo atveju pasakymas yra lietuviškai neskambėtų, o vertėjos pasirinktas vaizdingas veiksmazodis atitinka ne tik konkretaus sakinio, bet ir viso Roizijaus *Decisiones* pasaulėvaizdžio specifiką. Tiesa, pastebėtina ir tai, jog lietuvių ir lotynų kalbų archajiškumas nėra vienodas. Taigi lietuvių senžodžiai ar frazeologizmai ne visada išlaiko lotyniškų leksemų implikuojamą „aukštąjį stilių“. Šiuo atveju vertėjos ieškomoms išeitims verčiant sinonimus galima pritarti arba ne, tačiau vargu ar išeitų pasiūlyti tinkamesnę alternatyvą.

Iš tiesų būtų galima daug kalbėti apie teksto vertimą, komentuoti atskiras teksto vietas, žavėtis, kvestionuoti, nesutikti su kai kuriomis vertėjos mintimis ar pagirti vienokį ar kitokį pasirinkimą. Tačiau nuosekliai ir išsamiai galėtų daryti tik tas, kas turi reikšmingos vertimo patirties, yra nuveikęs bent jau ne mažesnę darbą nei *Decisiones* vertėja.

Tiesa, verta paminėti ir vieną kitą verčiant atsiradusį netikslumą. Lietuvos sprendimų 73 p. minimas „Kelmės vyskupas“ Jokūbas Uchanijus, arba Uchanskis (vertėja sąmoningai atsisako lenkiškų galūnių, siekdama, kad asmenvardžiai geriau atitiktų lotyniškąjį originalą). Iš tiesų turėtų būti „Chelmo vyskupas“, bet šis, reikia

manyti, netyčinis apsirikimas aiškus kiekvienam nuovokesniam skaitytojui – Kelmė niekada nėra buvusi vyskupijos centru. Kitoje vietoje *post Sobrariae excessum* (III, 96) geriau būtų versti ne *Sobrarijai išėjus iš šio pasaulio*, bet *Sobrarijui* (LS, 134), nes turimas omenyje vyras – Roizijaus tėvynainis humanistas Juanas Sobrariasas. Panašiai suklystama kalbant apie romėnų teisininką Emilijų Papinianą (*Papinianus*, III, 216) – jo pavardė verčiama kaip „Papianas“ (LS, 216). Tiesa, panašaus pobūdžio klaidelės, kurių tikrai nėra daug, laikytinos nesąmoningomis, nors gali sukelti šiek tiek painiavos ir verčia skaitytoją būti kiek atidesnį.

Atskirai norėtūsi aptarti keletą kitų, su vertimu nesusijusių, dalykų. Tam tikrus leidinio sudarytojų žingsnius vertinti sunku, nežinant tikslios jų motyvacijos. Tačiau kai kurie formalieji leidinio dalykai krinta į akis taip, kad jų nutylėti tiesiog neįmanoma. Čia sugrįšime prie knygos pradžioje įdėto Vytauto Andriulio straipsnio. Vienas iš vertingiausių dalykų jame – gausios tekste ir išnašose pateiktos bibliografinės nuorodos. Tiesa, galima ginčytis, ar *Lietuvos sprendimų* skaitytojui (būtent jam straipsnis ir skirtas) reikėjo smulkių žinių apie Roizijaus asmenybę, istorines aplinkybes ir, pavyzdžiui, jo nuomonę Liublino unijos klausimu. Tos žinios, be abejo, vertingos, tačiau gal didesnę naudą būtų atnešę platesni svarstymai apie *Sprendimus*: juose be galo daug komentuotinių dalykų, įskaitant gausiai minimas karaliaus dvaro ir senosios valstybės pareigybes, kurios šiuolaikiniam skaitytojui, neturinčiam specialių istorijos žinių, yra painios ir nesuprantamos.

Pats būdamas teisininkas, Vytautas Andriulis sąmoningai ar nesąmoningai orientuojasi į teisininkų auditoriją. Teisinė *Lietuvos sprendimų* reikšmė labiausiai ir pabrėžiama. Vis dėlto Andriuliui kai kur stinga mokslinio preciziškumo – tarkim, kalbant apie Roizijaus įkurtą „teisės mokyklą“. Anot tyrėjų, toji „teisės mokykla“ pirmą kartą paminėta Teodoro Narbuto studijoje, tačiau ankstesnių žinių apie ją nerandama, juolab kad Narbutas savo veikalė nepateikė jokios

nuorodos¹⁶. Kalbėdamas apie teisės mokyklos buvimą, Andriulis remiasi Stasio Goštauto publikacijomis, tačiau pastarasis, nors būdamas uolus Roizijaus tyrėjas ir tikrai yra daug nuveikęs, aprašydamas ispanų humanisto darbus ir veiklą, taip pat rėmėsi tik antriniais šaltiniais. Tai, kad Roizijus reformavo mokyklą, įvedęs joje teisės ir kai kurių kitų dalykų dėstymą, nekelia abejonų – tačiau tai dar neleidžia mums jos vadinti teisės mokykla.

Būtina pasakyti keletą pastabų Roizijaus įsivardijimo tema. Įvadinio straipsnio skyriuje „P. Roizijaus **pavardės** [paryškinta mūsų – A. T.] formų įvairovė, jo kilmės interpretacijos, gimimo metai“ (p. XV) aiškinama, kodėl Roizijus save vadina *Hispanus*, *Celtiber* ir pan., interpretuojama jo pavardės dalis *de Moros* (*Maureus*). Šioje vietoje svarbu akcentuoti, jog nei *Hispanus*, nei *Celtiber*, nei *Aragonius* ar *Alcagnicensis* neturi nieko bendra su Roizijaus pavarde. Tai – apibūdinimai, nurodantys kilmės vietą; juos Roizijus prirašydavo šalia savo pavardės. Ispanų tyrėjas José Guillénas Cabañeras pabrėžia, jog tik vienas iš Roizijaus „kilminių“ pasirašinėjimų – *Guadalophaeus* – laikytinas pseudonimu; poetas ir teisininkas jį vartojęs kūrybinio kelio pradžioje¹⁷. O *de Moros* (liet. „iš Maurų“, „Maurų“; daug kas verčia tiesiog „Mauras“) arba *Maureus* (šitaip Roizijus „išvertė“ savo pavardę į lotynų kalbą, nepalikdamas abejonų dėl jos kilmės iš bendrinio žodžio) yra giminės pavardės dalis.

Roizijaus pavardė iš tiesų turi ypač daug formų. Skirtinga pavardės rašyba ir tarimas, aišku, atsiranda ir dėl skirtingų kalbų, kuriomis ji

¹⁶ [Teodoras Narbutas], *Dzieje narodu litewskiego* przez Teodora Narbutta, t. 9, Wilno: Nakładem i drukiem Antoniego Marciniowskiego, 1841, p. 480. Tai, kad pirmasis (Vytautas Andriulis pasitenkina abstraktesniu teiginiu – „vienas iš pirmųjų“, p. XL) apie tokį Roizijaus mokyklos statusą rašo būtent Narbutas, teigia Stasys Goštautas („Ispanų humanistas Petras Roizijus Vilniuje“, in: *Aidai*, 1979, Nr. 9, p. 397–405).

¹⁷ José Guillén Cabañero, „Un gran latinista Aragonés del siglo XVI: Pedro Ruiz de Moros“, in: *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 1961, Nr. 12–13, p. 129–160. Per Roizijaus gimtąjį Alkanjįsą teka Gvadalupeš upė, iš čia ir jo pseudonimas (Gvadalupeitis).

vartojama (palyginkime ispanų *Ruiz*, lenkų *Roizjusz*, lotynų *Royzius*, lietuvių *Roizijus*). Šie skirtumai atsiradę dėl vienos ar kitos kalbos vidinių ypatybių, todėl čia plačiau svarstyti šio įdomaus klausimo nėra prasmės. Užtenka pažymėti, kad vien lotynų kalba šis autorius, pats pasirašinęs kaip *Royzius*, įvardijamas nevienodai. Dažniausia, aišku, pasitaiko originali forma. Tačiau šalia jos galima rasti *Roysius*, *Roisius*, *Roizius* ir net *Ruitius* bei *Ruicius*. Antroji pavardės dalis *de Moros* lotyniškai rašoma visur taip pat: *Maureus*, matyt, dėl savo aiškios reikšmės. Šios pavardės siejimas su Ispanijos istorija ir maurais gali turėti rimtą pagrindą, jau vien dėl to, kad Roizijus yra kilęs iš Iberijos, t. y. būtent tų vietų, kuriose savo metu klestėjo arabų (maurų) kultūra¹⁸. Beje, galima ir kitokia pavardės atsiradimo versija, nors ji mažiau tikėtina: anuo metu „Mauro“ pavardė galėjo būti „prisegta“ ir žmogui, su kurio kilme neturi nieko bendra – pavyzdžiui, žinoma, jog vienas karalienės Bonos giminaitis Baryje buvo vadinamas Mauru vien dėl savo tamsaus gymio. Taigi panašiai galėjo atsitikti ir kokiam nors Petro Roizijaus protėviui. Nedėti taško šiuose svarstymuose verčia tai, jog *Ruiz de Moros* giminės istorija nėra visa išlikusi. Žmonės šia pavarde Aragono metraščiuose minimi XIV a., paskui kurį laiką visiškai nutrūksta žinios apie juos¹⁹, o Roizijaus istorija prasideda, minint jo tėvą. Todėl, kaip sutinka ir pats Andriulis, negalima visiškai užtikrintai Roizijaus laikyti kilmingos giminės, kažkada gyvenusios Alkanjise, palikuoniu (tokią mintį vienas iš pirmųjų iškėlė ispanų tyrėjas Federico Latassa y Ortínas).

Pavardės tekste dažniausiai transkribuojamos. Šiuo atveju kalbame apie lietuviškuosius (neverstinius) knygos tekstus, nes senajai kalbai, be abejonės, taikytini kiti kriterijai. Tiesa, lietuvių kalboje dar neturime griežtos ir vieningos senųjų pavardžių rašybos sistemos, tačiau norėtūsi, kad bent jau vienos knygos tekstuose jos būtų rašomos lai-

¹⁸ Jorge M. Ayala Martínez, *op. cit.*, p. 71–75.

¹⁹ Stasys Goštautas, „Dos humanistas españoles del siglo XVI en Italia, Polonia y Lituania, Antonio Augustín y Pedro Ruiz de Moros“, in: *Studia Albortotiana*, 1979, Nr. XXXVII, p. 382.

kantis vienuodų principų. Straipsnio autorius rašo *Ožechovskis* (lenk. *Orzechowski*), bet *Sforza* (sulietuvintas variantas būtų Sforca – nuo it. *Sforza*), *Viuzburgas* (vok. *Wüsberg*), bet *Alkanisas*²⁰ (turi būti *Alkanjisas* – pagal isp. *Alcañiz*; kad ir kaip būtų keista, knygoje būdvardinis kilmėvardis *Alkanjisietis* rašoma taisyklingai). Kitoje teksto vietoje aptinkame *Chapijaus* vardą ir nuorodą į originalą *Chappius*, taip pat visiškai netranskribuotus lietuviškais galūnėmis *Willoweito* ir *Gothofredo* asmenvardžius. Taigi sistema, kuria remiasi autorius, rašydamas tikrinius vardus, akivaizdžiai neišlaikoma.

Sudarytojas nemažai eilučių paskiria, aiškindamas knygos pavadinimo *Lietuvos sprendimai* pasirinkimą. Esą šis pavadinimas nusistovėjęs tradiciškai, įprastas ne tik vėlesnių Roizijaus tyrėjų, bet ir amžininkų tekstuose. Toks aiškinimas įtikinamas, o tokios antraštės pasirinkimas – gana racionalus, tuo labiau kad, kaip jau buvo minėta, knygą stengiamasi priartinti prie skaitytojo, o ilga originalo antraštė šiuo požiūriu nėra tokia funkcionali ir patogi. *Lietuvos sprendimų* pasirinkimą galima interpretuoti kaip šiuolaikinės kultūros reiškinį, dviejų tekstų – parašyto ir jį mininčiojo, teigiančio ir komentuojančio, ankstesnio ir vėlesnio – dialogą. Tai, kaip *Lietuvos sprendimai* atrodo bendrame šio veikalo leidimų kontekste, nėra atsitiktinumas, o ryškiai atspindi mūsų laikmečio dvasią. Daug sunkiau pasverti, kokia interpretacija ruošiant leidinį yra pravartesnė – kiek galima „savintis“ autorių, žvelgiant į šį dalyką ne filosofiskai, bet praktiskai. Tiesa, žinoma ir daugiau pavyzdžių, kai kūriniai vadinami ne taip, kaip jie buvo įvardyti iškart po savo atsiradimo (pavyzdžiui, šioje knygoje minimas sąvadas *Corpus iuris Romani*). Tačiau tokie „visuomenei patogūs“ pavadinimai (kažkodėl galvoje įkyriai sukasi „Marselietė“) dažniausiai turi daug gilesnes šaknis ir daug platesnį vartotojų ratą. *Lietuvos sprendimai* nepatenka į tokių visuotinai žinomų kūrinių

²⁰ *Tarybinėje lietuvių enciklopedijoje* (Vilnius, 1987, t. 3, p. 559) straipsnelį apie Roizijų parašęs Juozas Tumelis taip pat rašo „Alkanisas“ – gali būti, jog kaip tik juo remiasi ir V. Andriulis.

kategoriją, šį veikalą „perkrikštijo“ tik kai kurie tyrėjai; norint išsiaiškinti tradiciją, reikėtų žiūrėti, kaip šis veikalas vadinamas daugiausia specializuotuose žodynuose ir enciklopedijose. Čia rasime įvairių variantų. Tiesa, *Lietuvos sprendimų* pavadinimas laikytinas ganėtinai patogiu. Vis dėlto šią veikalo įvardijimo tradiciją galima laikyti ne nusistovėjusia, o tik besiformuojančia. Aišku, lietuviškasis knygos leidimas šiame procese bus rimtas, o gal net esminis žingsnis.

Kitokia nei vertimo pradžioje antraštė taip pat implikuoja, jog knygą sudaro ne vien išverstas veikalas. Tai irgi sustiprina sudarytojo pozicijas.

Vis dėlto kai kas kelia nemažų abejonių. Tai – knygos antraštėje įrašyti pirmojo leidimo metai. Lyg ir būtų viskas gerai – knyga apima ir tekstus apie *Lietuvos sprendimus*, ir patį traktatą *Decisiones*, pirmąkart išėjusį Krokuvėje 1563 metais. Šio leidimo tekstas buvo pasirinktas išversti (beje, to nemotyvuojant, net neaptariant jo ryšių – sutapimų ir skirtumų – su vėlesnėmis veikalo publikacijomis). Vis dėlto toks metų žymėjimo būdas yra svetimas ir praėjusių laikų, ir šių dienų antraščių formavimo praktikai. Na, o tekstologiniu požiūriu mes jį turime laikyti net ydingu, nes leidžiant netgi ne mokslinę, o adaptuotą platesniems skaitytojų sluoksniams raštijos paminklą, pagrindinės formaliosios antraštės, turinio ir kitokios ypatybės privalo būti išsaugomos. Galima trumpinti, bet pridėti – nevalia. Viena iš tokios elgsenos priežasčių – parengėjų pareiga nesudaryti galimybės ilgainiui kilti nesusipratimams ir klaidoms. O jų jau atsiranda: keliose pasirodžiusiose anotacijose minimi *Lietuvos sprendimai 1563* (be skyrybos ženklų), nors leidybiniame apraše data nurodyta skliausteliuose: *Lietuvos sprendimai (1563)*.

Vis dėlto šios pastabos tik aptemdo, o ne užtemdo šviesų įspūdį, kurį palieka aptartoji publikacija. *Lietuvos sprendimus* galime laikyti ne tik išskirtine knyga, bet taip pat vienu reikšmingiausių lotyniškosios Lietuvos literatūros vertimų ir svariu indėliu į XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūros, teisės bei literatūros tyrimus.